

В. Д. КУШЕВСКИ

НЕКОИ ПРАШАЊА ОД НАЦИОНАЛНИТЕ И ЈУГОСЛОВЕН- СКИТЕ СОДРЖИНИ ВО НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ПО ИСТОРИЈА

Темата на која ѝ посветуваме внимание често е присутна на наши стручни и научни собири, како и во соодветната периодика. Таа од ослободувањето натаму се поставува така што таа има и свој историјат, бидејќи состојбата на ова прашање беше одраз и израз на нашите општествени процеси и промените, односно достигнуањата на нашиот социјалистички развој. Решението на овој проблем ќе потсетиме се барало и во единствените програми, односно учебници по историја на нашиот народ и народностите. Проблемот често се изнесува и во јавноста. За тоа се водеа дискусии и анкети во дневниот печат. Всушност, прашањето за односот на националните и југословенските содржини¹⁾ во наставните програми не само од историја туку и од другите т.н. национална група предмети, ќе остане и понатаму наша научна, стручна и општествено-политичка преокупација и мораме со него постојано да се занимаваме и да се навратуваме како на наш специфичен југословенски проблем.

Во овој наш осврт не претендираме на дефинитивно решение на оваа деликатна тема. Но можеме да укажеме на одредени состојби и на некои принципиелни прашања на научниот и педагошко-дидактичкиот карактер во врска со одредени содржини од историјата на нашите народи и народности кои се присутни во програмите за наставата по историја.

Најпрвин треба да констатираме дека порано имавме поизедначени наставни програми за историја изработени врз одредени заеднички концепциски основи, дури и во поглед на односите на одделни наставни содржини, периодизацијата и сл. Неког време од ослободувањето ја обработувавме одвоено исто-

---

¹⁾ Под овој израз подразбираме дека е едно со друго во дијалектичка врска и дека се работи за порамномерна и поадекватна застапеност на историјата на одделни наши народи и народности во наставните програми по историја на нашите народи кои заправо таа историја ја јачинуваат.

ријата на нашите народи од општата историја. Потоа се пристапи кон обработка на историјата на нашите народи паралелно со општата. Оваа концепција не е напуштена ни до денес.

Меѓутоа, со текот на времето дојде до промена и во наставните програми од историја главно поради проширувањето на обемот на наставен материјал или внесување на нов материјал од минатото на соодветниот народ, а во поново време и на народностите. Со самото тоа што е направено во рамките на постојниот наставен план мораше да дојде до значително смалување на обемот, дури и до бришење на некои содржини од историјата на останатите наши народи или од општата историја, така што денес постојат евидентни разлики и тоа не само во поглед на содржината туку може да се каже дека се тие од концепциски и методолошки карактер.

Во врска со причината, се разбира, не може да се заобиколи фактот дека самиот наш општествено-политички развој (курсеот на децентрализацијата, развојот на самоуправувањето, потоа оживотворувањето на рамноправноста на нашите народи и народности, меѓу останатото и пренесувањето на одредени надлежности на републиките и покраините — како што е донесувањето на наставните планови и програми и др.) влијаел на внесувањето нови содржини во наставните програми не само од историја туку и од останатите т.н. национална група предмети (литературата, географијата и др.). Меѓутоа, треба да се има предвид дека до тоа дојде и поради одредените посебни прилики, па дури и потреба во одделни наши републики и покраини.

Ние ќе укажеме на некои околности кои влијаеја на соодветните промени во Социјалистичка Република Македонија.

Имено, во првите години по ослободувањето кај надлежните органи на федерацијата за просвета имаше разбирање за проширување или за внесување нови содржини (теми) од историјата на македонскиот народ, бидејќи кај нас по ослободувањето се појави природна и жешка желба за изучување на сопствената историја којашто, како што ни е на сите нас познато, ни беше забранувана, задушувана и негирана. Затоа уште од порано кај нас во програмата од наставата по историја на нашите народи беа внесени содржини на најважните настани и времиња од нашето минато. Нешто подоцна промените дојдоа и како резултат на одредени реагирања (истакнувани и на стручните и другите собири на историчарите во Македонија кои често беа израз или пренесување на расположението во таа смисла и на училишната младина — главно средношколска) дека историјата на македонскиот народ не е доволно застапена во наставата. Потоа самиот развој на историографијата во Македонија која постигна значајни резултати, како што е појавата на тритомната историја на македон-

скиот народ, исто така влијаеше и се наметнуваше за проширување на обемот на изучувањето на историјата на македонскиот народ во соодветната настава. На ова задолжително треба да се додаде дека барањата за поширок третман и проучување на историјата на македонскиот народ во наставата по историја кај нас доаѓаа и поради антимакедонската и антијугословенската политика и кампања од страна на одредени политички кругови на нашиот источен сосед (НР Бугарија), а и на јужниот (Грчка) кои уште водат политика на негирање на сè што е македонско, па и на историјата на македонскиот народ, а за одредена територија се узурпира и дел од историјата на српскиот народ.

Меѓутоа, по повод внесувањето на овие промени во одделни републики се отишло за одредени историски времиња и одредени настани во друга крајност.

Се разбира, дека не може да дојде во прашање тоа што во одделни републики во наставата по историја е даден значителен простор на минатото на соодветниот народ и народностите со желба тоа да биде застапено што попотполно и во континуитет. Меѓутоа, тоа е направено во рамките на постојниот број неделни часови, така што тоа неминовно влијаеше да се намали обемот не само на општата историја туку и обработката, односно изучувањето на одредени теми и од историјата на останатите наши народи и народности, дури до таа мера што за одредени времиња не можат да се следат основните процеси на развојот на нивното минато.

Направените промени пред сè влијаеја за напуштање на некои поранешно усвоени концепции во поглед на обработката на историјата на нашите народи. Имено, со цел низ историјата на југословенските народи и народности да се согледуваат и следат законитостите на општествениот развој порано беше усвоена концепцијата историјата на Хрватска до XII век да биде широко застапена како поразвиена и „типична“ историја на нашите народи за ран среден век, особено за ранофеудалната средновековна држава, додека историјата на средновековна Србија (Немањичка Рашка) до падот под турската власт би била онаа методска содржина во која потипично би се согледувал развојот на нашите народи и народности — за поразвиениот степен на феудализмот, се разбира, со неговите специфичности.

Меѓутоа, кај нас, поради промените што ги изнесовме, е намален обемот на изучувањето не само на Хрватска, а исто така и на историјата на Немањичката држава што по наше мислење е неоправдано од повеќе причини.

Наместо тоа во Македонија е, на пример, повеќе дадено место на историјата на Македонија. Така во наставната програма за I клас на гимназиите историјата на Македонија од доселувањето на Словените до XII век подробно е разработена во 7, односно 8

методски целини — теми и тоа: „Словенските племиња во Македонија по доселувањето“, „Борбата на Византија и Бугарија за потчинување на Македонија“, „Делото на Климент и Наум“, „Богомилското движење“, „Самуиловата држава“, „Востанијата во Македонија во XI век“ и „Културните прилики во Македонија до XI век“. Меѓутоа, на истиот овој период за историјата на останатите наши народи, според наставната програма, се посветува само 4, односно 5 часа.

А кога на ваков или сличен начин ќе се предимензионираат одредени теми, тогаш мораат да се запоставуваат и одредени историски процеси, појави и развојот во истиот период кај останатите наши народи. Така, на пример, во наставната програма за споменатиот клас на гимназиите се разработува посебна тема „Словенските племиња во Македонија по доселувањето“ (која веќе ја споменавме) каде се третираат општествените промени, како и понатамошниот развој во стопанските работи, општествените односи односот спрема староседелците и сл. Меѓутоа, на таквиот релативно ист развој кој се одвивал и кај останатите Јужни Словени кои го населиле источниот дел на Балканскиот Полуостров не му се посветува внимание. И тоа, се разбира, е своевиден недостаток и како концепција, дури и спротивност од целите на овој дел на наставата по историја. (Имаме и други такви примери кои можат да се наведат, но просторот тоа не ни го дозволува).

Меѓутоа, последиците на ваквите концепции во наставните програми се и од друга природа. Имено, има отстапувања и од научните, воедно и наставни принципи, како што е на пример принципот на систематичноста кој аналогно во науката го викаме хронологија. Така во програмите за раносредновековната историја на нашите народи во СР Македонија најпрвин се дадени партии од историјата на Македонија до XII век, па потоа следуваат за истиот период оние партии за Рашка и Зета, за Хрватска до 1102 година и на крајот доаѓа темата за Карантанија?! Со тоа учениците можат да дојдат до погрешни сознанија дека процесот на феудализмот и создавањето на првите наши ранофеудални држави се одвивал најпрвин во Македонија, а на крајот кај Карантанските Словени.²⁾ Значи, се доаѓа и до извесен анахронизам во програмската обработка на историјата на нашите народи. Тоа е, се разбира, не само ненаучно туку и непедогошко составување на наставните програми од историјата на нашите народи и на родности.

Исто така сметаме дека е ненаучно да се сведува на минимална обработка на периодот на Неманиќи кај нас, во Македо

---

²⁾ Извесни фрагментарни тестови по ова прашање веќе тоа го покажаа. Имено, на прашање: кои се нашите први раносредновековни држави? — ученичката одговара дека е тоа Самуиловата; или кои од Јужните Словени први стапиле во феудално општествено уредување? — се одговара дека тоа биле македонските Словени.

нија, дотолку поради тоа што територијата на Македонија со време постанала центар на таа држава и, што е и најважно, на српската средновековна држава на Неманиќите треба да гледаме како на јужнословенска држава во која достигнатиот степен на општествениот, економскиот и културниот развој во нашето минато е од општо значење за историјата на нашите народи во овој период. А тој развој, односно степенот на развојот, е постигнат токму во Македонија која била, што не е случајно, централна територија на таа држава, особено во Душаново време, а тоа е од значење и воопшто кога зборваме што значеше тој развој од општествена гледна точка за средновековната историја на нашите народи кои живеат на тоа подрачје. Тука треба да се бараат заедничките елементи во минатото на нашите народи, а не да се гледа од гледиште на тесна (национална) концепција и слично. Впрочем, познавањето на периодот на Неманиќите за нас во Македонија, и не само за нас, е од значење и за познавање и следење на континуитетот на културниот развој во Македонија, степенот на тој развој кој (пак не случајно) заправо тогаш е достигнат во Македонија. Освен тоа и во врска со тоа од значење е темелното познавање на минатото на Македонија во смисла да се забележи една од карактеристиките на нејзиното минато и историјата на македонскиот народ — кој и во каков временски период владеел со неа, со обим на владетелствата во Македонија, во врска со формирањето на сознанието кај учениците за тоа дека нејзината територија од секогаш претставувала историска ветрометеж, објект за освојување и како една од причините зошто Македонците не можеле да создадат за подолго време своја држава и сл.

Кога сме кај средновековната историја ќе го наведеме и примерот за историјата на културата кај нашите народи во раниот среден век (до XII век). По наше мислење во наставните програми на другите републики треба да им се даде повеќе простор на културните прилики во Македонија, да се потенцира тој развој, бидејќи тоа е културно наследство од значење за сите наши народи. Сакаме да кажеме дека и тоа е наша заедничка историја при што не треба на неа да се гледа во строго национални граници.

Наша заедничка историја е и времето под турското ропство, кога во одредени регији сме биле без граници и сме биле подвргнати на заедничка судбина и не само во политички туку и во економски и општествен развој. Оттука не би требало до таа мера да се потенцира и да се разработува историјата на нашите народи под турското ропство за секој народ одделно. Тоа оди до таа мера што се добива впечаток како на пример ајдутството да се развивало претежно во Македонија или во друг случај ајдутството во Македонија воопшто не се спомнува и покрај тоа што нашата историографија открила дека во Македонија особено била развиена оваа форма на отпорот. Или, да речеме, освен I и II

востание кај Србите не се споменуваат други востанија и борби против Турците, односно се добива впечаток како најмногу востанија против Турците да се дигале во Македонија, почнувајќи од Прилепско-мариовската буна, Карпушовото востание, Разловачкото, Брсјачката буна, Кресненско-разлошкото востание и тн.

Од научно и педагошко гледиште исто така не е в ред кога во наставните програми од историјата на нашите народи за двата степени на школувањето во некои републики нема ни збор за Македонија, за македонските Словени, односно за македонскиот народ, така да се каже до Илинденското востание. Во врска со тоа се поставува прашањето дали историјата на македонскиот народ во наставните програми, односно во наставата по историја во некои републики треба да се сведува само на некои податоци за ВМРО, Гоце Делчев, Илинденското востание и за 11 октомври 1941 година? Значи, недостасуваат содржините (тезите) и за другите важни настани од историјата на македонскиот народ кои заслужуваат место во наставните програми, односно во наставата по историја.³⁾

Таков е примерот, да речеме, со темата „Нашите народи и I светска војна“, вклучувајќи го нејзиниот крај и Версајскиот договор за мир. Имено, во програмските тези за другите републики, а и како реализација во учебничките текстови, не се отишло подалеку од традиционалниот третман на оваа тема. Притоа акцентот бил и останал на улогата и судбината на Србија (српскиот народ), како и хрватскиот и словенечкиот. Несомнено дека од вонредно идејно-воспитно значење за нашите млади југословенски генерации е третманот за страдањата и борбите на српскиот народ во текот на I светска војна. Меѓутоа, недостасува во доволна мера содржина за црногорскиот народ, додека судбината на македонскиот народ, односно на Македонија која — покрај военото пустошење (линијата на Солунскиот фронт) и мобилизацијата на Македонците на страна на едниот и другиот фронт, така што војувале брат против брат или татко против син — доживеа уште една поделба на нејзината територија што ќе нанесе многу зло и сиромаштија на македонскиот народ — воопшто не се споменува. Имено, во составувањето на наставната програма треба да се потенцира она општото, заедничкото во историјата на сите наши народи и народности, се разбира, притоа да не се избегнуваат специфичностите во политичкиот, економскиот, општествениот и културниот развој.

---

³⁾ Порано ваквата состојба се оправдувала со тоа што немало материјал за македонската историја, со неразвиеноста на нејзината историографија и сл. Денес, меѓутоа, ситуацијата во тој поглед не е таква, бидејќи на составувачите на наставната програма и на авторите на учебниците може да им послужи пред сè тритомната историја на македонскиот народ која е преведена и на српскохрватски јазик во издание на Заводот за издавање на учебници и школски книги на СР Србија.

Навистина, не е едноставно да се прави избор на историските факти, односно настани, врз основа на кои ќе ја развиваме свеста кај нашиот млад човек, кај сегашните и идните генерации за врските што ги соединувале и ги соединуваат нашите народи и народности од најраната историја па до нашиве денови. Бидејќи тука често и не се работи само за т.н. „рамномерно“ застапување на историјата на сите наши народи, туку и за поседување смисла и чувство во изборот, истакнувањето, подвлекувањето на одредени на око мали податоци, но кои имаат многу снажен и траен ефект во поглед на воспитувањето на југословенскиот социјалистички патриотизам, во поглед на формирањето свест за нашето заедничко минато.

Во таа смисла еве уште еден пример.

Народноослободителната борба и Револуцијата (НОБ) навистина е единствена историја на нашите народи. Како дело на сите народи и народности, на југословенската работничка класа на чело со КПЈ, во која е изборена нова и навистина обединета земја на братски и рамноправни народи и народности, оваа наша последна епопеја има едно од централните места во наставните програми од историја. Со обѕир на нејзината важност во образовно-воспитен поглед, треба да ѝ се даде уште поголем акцент во наставата по историја.

И покрај тоа што во одделни наставни програми, со обѕир на одредени специфичности и потреби, се присутни одделни теми од Народноослободителната борба на соодветниот народ и народностите, во одделни републики (Македонија, Словенија, Хрватска), иако и тука има одделни претерувања, сепак (овој дел на нашата најнова историја) НОБ ја задржала својата интегралност. Токму ова како во концепциска така и во методолошка смисла мораме уште повеќе да го одржиме и понатаму да го развиваме и усовршуваме, бидејќи НОБ сама по себе е целина и практично таа не може да се „разбие“, т.е. да се третира и да се обработува како „национална НОБ“, т.е. за секој наш народ одделно и сл.

Но, и покрај тоа, токму кога се третира програмски овој материјал, па и во реализаторска смисла, некаде се запоставува и таа заедничка борба. Имено, во наставните програми при обработката на НОБ во Македонија повеќе како да се поентираат специфичностите и како да не се обрнува внимание на историските податоци кои од педагошко-дидактички аспект се од значење за формирање на претставата за заедничката борба на нашите збратимени народи и народности во текот на НОБ. Да речеме, на пример, дека недоволно се истакнува заедничката борба на партизаните Македонци и Косовци — соединети во I македонско-косовска ударна бригада, наречена уште и „Бригада — братство и единство“, а особено на македонските и јужно-моравските бригади кои воделе борба рамо до рамо на територијата

на Македонија како што војуваја и македонските партизански единици на територијата на Јужна Србија (Кратово, Пробиштип, Ристовац, Мајско-јунската офанзива и тн.). Исто така секогаш грижливо не го истакнуваме присуството кај нас, во Македонија, на борците речиси од сите краеве на нашата земја, не само на Косовците туку и на Словенците, Црногорците и другите народности, а да не зборуваме и за партиските и воените раководители од другите наши средини кои престојувале и војувале овде.

Со ова, се разбира, „македонското“ и „македонштината“ нема ништо да изгуби, туку ќе биде од вонредно значење како сознание и свест кај младите дека македонскиот народ со оружје в рака извојувал и се изборил за национална слобода, со оружје в рака во заедничка борба на сите наши народи: Црногорци, Срби, Словенци и други кои ја лееа својата крв и на нејзиното тло, војувајќи против заедничкиот непријател за заеднички цели.

Овие, како и други примери се од значење за формирање на сознанието за повржаноста на нашите народи во минатото и дека едните без другите не можеме да опстанеме, ниту да се развиваме, односно дека југословенската социјалистичка заедница ни е гаранција на нашата независност, безбедност и иднина. Освен тоа, воспитувањето во духот на братството и единството на нашите народи и народности и припаѓањето на југословенската заедница, љубовта спрема неа и тн. — не може да се остварува само врз основа на актуелниот политички момент или по повод на јубилеите, националните празници и сл. или со гола фразеологија на часовите по историја, туку на конкретни примери од минатото на сите наши народи и народности, низ сите фази, односно на сите степени на образованието во што наставата по историја игра првостепена улога.

Само така секој наш младинец, покрај тоа што ќе му биде близок и мил Матија Губец и востаникот Карпош од Македонија од крајот на XVIII век, ќе ги сака настаните од I и II српско востание, Невесињската пушка, како и Илинден 1903 година, 7 јули, 13 јули, 22 јули, двата 27 јула и 11 октомври, т.е. 1941-та востаничка година, востанијата на сите наши народи, Неретва, Сутјеска и тн.

Поаѓајќи од фактот дека југословенството како длабоко чувство на припадност на државната заедница на нашите народи и народности е историски формирана свест дека с тоа историска реалност и дека него никој не може да го сопре⁴⁾ — ние мораме, во прв ред низ наставата по историја, да го развиваме и

---

⁴⁾ А тоа југословенство кај нас проговори во нашата најнова историја: на 27 март 1941, во востаничката 1941, во текот на целата НОБ, во 1948 година со појавата на Резолуцијата на Информбирото, во 1963 година кога природната катаклизма го уништи Скопје и другите наши градови кои се погодени од природните несреќи, тоа проговори и по последните опасни појави на национализам во разни наши средини...

негуваме кај генерациите кои доаѓаат. Зашто со него е поврзана и нашата најнова историја, она што го постигнале нашите народи и народности, воедно и со својата револуционерна преродба и со својата национална слобода, како што е тоа со македонскиот народ чие извојување на националната слобода и државност е заправо повржано со југословенството, со Југославија. Како инаку ќе се формира свеста и убедувањето дека југословенската социјалистичка татковина како историско достигнување е резултат на борбата, напорите, жртвите на идеалот и тн. не само од вчера, т.е. дека тоа има свои историски корени, дека е таа плод на сите наши народи и народности — ако тоа систематски и содржински не е во доволна мера присутно во наставната програма по историја. Имено, секој граѓанин на СФРЈ треба во доволна мера да ја учи и да ја знае историјата на сите наши народи и народности на земјата на која ѝ припаѓа, чиј е тој државјанин.

Во таа смисла секое осакатување на наставните содржини на другите наши народи и народности во наставната програма по историја не е оправдано не само од научни и дидактички туку и политички причини. Затоа во иднина треба да се преиспита уште подлабоко оваа состојба, а пред сè треба да се обезбеди доволно простор и време за изучување на историјата на сите наши народи и народности во училиштата на двата степени во нашата земја, затоа што само така може да се задоволи потребата за изучување и на националната и на југословенската историја, затоа што специфичностите во историскиот развој не можат да се разминат ниту да се „прескокнува“ историјата на било кој наш народ и народност. А во оваа земја толку крв се пролесало за слободата, за Југославија, за братството и единството, за што животно се заинтересирани сите наши граѓани, та затоа ова општество не смее да биде шкрто во поглед на обезбедувањето на поголем број часови на наставата по историја за изучување и на националната, односно на историјата на нашите народи и народности. Исто така треба да ни биде јасно дека ниедна наша нација, народ нема да се одрече од изучувањето во доволна мера на своето минато воопшто во училиштата.

Освен тоа, е потребно, врз основа на студиозен приод, да се утврдат стандардните содржини од историјата на народите и народностите на Југославија, нивните тези и обемот на обработката, односно изучувањето, кои треба да бидат заеднички и обавезни, така што не ќе можат лесно да се менуваат, скратуваат, па дури и отфрлаат.

Потоа, да се усвои како обврска и пракса: неопходноста за взаемно договарање и усогласување на републиките и покраините околу изработката на наставните планови и програми од општествените науки на сите степени на образованието.

Меѓутоа, решавањето на покренатите проблеми не лежи само во наставните програми и нивната содржина, туку и во школувањето (подготовката) на идните наставници по историја. Имено, се поставува прашањето: во колкава мера е застапена историјата на нашите народи и народности на другите катедри, односно на отсеците за историја на соодветните факултети и во вишите институции во земјата (педагошките академии), бидејќи можат да се донесат и совршени наставни програми од историја, но наставниците кои не ја познаваат или не ја следат во неопходна мера историјата на другите наши народи и народности нема правилно да ја интерпретираат. Затоа е потребно усогласување на наставните планови и програми во споменатите организациони единици на високошколските институции во земјата.